

HARP ESİRLERİ

Yüksel İNAN

I -- Giriş

Harp esirleriyle ilgili kurallar tarih boyunca çeşitli değişikliklere uğramıştır. Her değişiklik ileriye doğru atılan bir adım olmuş, harp esirlerine yapılan muamele daha insancıl bir hüviyet kazanmıştır.

Harp esirleriyle ilgili kurallar esas olarak teamülî kurallardır. XX nci yüzyılın başında Devletler bu teamülî kuralların kodifiye edilmesinin ve bazı yeni kuralların kabul edilmesinin zorunlu olduğunu görmüşlerdir. Nitekim, 18 Ekim 1907 tarihli ve IV sayılı La Haye Sözleşmesine ek Yönetmelikte harp esirleriyle ilgili hükümler vardır. Harp esirleriyle ilgili kurallar, önce 29 Temmuz 1929 Cenevre Sözleşmesi ile ve daha sonrada 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile geliştirilerek bugünkü şeklini almıştır. «Harp esirleri hakkında tatbik edilecek muameleye dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi» oldukça mükemmel denebilecek hükümleri ihtiva etmektedir.

Dünya milletlerinin temel yasası olarak kabul edilen B. M. yasası, bilindiği gibi sadece harbi değil aynı zamanda kuvvet kullanılmasını da yasaklamıştır. B. M. yasasına göre kuvvet kullanılması, ya meşru müdafaa halinde veya zorlama tedbirlerine başvurulduğu zaman bahis konusu olabilir. Ancak bugün, bu prensiplere tam anlamı ile uyulmamaktadır. Bugün yer yüzündeki Devletlerin çabaları hem harbi önlemeğe, hem de çıkacak harplerin daha insanca ve daha yumuşak bir tarzda yapılmasını sağlamağa yönelmiştir. Ancak şurası muhakkaktır ki, bu çabalar arzu edilen sonucu tam anlamıyla verememekte ve dünyamız yer yer harplere ve bu harplerin facialarına sahne olmaktadır.

Harpler sadece maddî değil, manevî zararlara da sebep olmakta ve insanları ıstırap içinde bırakmaktadır. I inci ve II nci Dünya Harplerinin tecrübeleri bazı harp kaidelerinin değiştirilmesini zorunlu kılmış, bazı boş-

lukların da doldurulmasına sebep olmuştur. Bu harplerden edinilen tecrübeler ve insanî duyguların da etkisiyle, Milletlerarası Kızılhaç Teşkilâtının teşebbüsü ve İsviçre Federal Hükümetinin daveti üzerine toplanan konferans 1949 yılında Cenevrede şu dört sözleşmeyi kabul etmiştir :

- i — Harp halinde silâhlı kuvvetlerin hasta ve yaralılarının vaziyetlerinin ıslahı hakkında 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi;
- ii — Silâhlı kuvvetlerin denizdeki hasta, yaralı ve kazazedelerinin vaziyetlerinin ıslahı hakkında 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi;
- iii — Harp esirleri hakkında tatbik edilecek muameleye dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi;
- iv — Harp zamanında sivillerin korunmasına dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi.

İlk üç Sözleşme, 1929 Cenevre Sözleşmelerinin geliştirilmiş ve boşlukları doldurulmuş şeklidir. Dördüncü sözleşme ise, yepyeni bir sözleşmedir ve II nci Dünya Harbindeki feci olayların ışığı altında hazırlanmıştır. İnsanlık için harp ihtimali devam ettiği sürece, 1949 Cenevre Sözleşmeleri önemlerini koruyacak ve harp zamanında insanlar için bir ümit ve teselli kaynağı olacaktır.¹

Son senelerdeki harplerde onbinlerce kişinin esir düşmesi, Türkiyede de pek çok zihinlerde bu esirlerin hukukî durumlarının ne olduğu konusunda merak uyandırmıştır. Bu etüdümüzde, pozitif hukuk açısından harp esirleriyle ilgili olarak kimlerin harp esiri sayılacağı, harp esirlerine nasıl muamele edileceği, harp esirlerinin hak ve yükümlülüklerinin neler olduğu, esaretin nasıl sona ereceği gibi konuları ele alacağız.

II. Kimler Harp Esiri Sayılır

Harp iki veya daha fazla Devletin iradelerini birbirlerine kabul ettirmek amacıyla, Devletler Hukuku kurallarına uygun olarak silâhlı kuvvetleri vasıtasıyla giriştikleri silâhlı bir mücadeledir. Bir Devletin silâhlı kuvvetlerine direkt veya endirekt dahil olmayan şahıslar ise, Devletler Hukuku kurallarına göre harbe de katılamazlar.² Çünkü Devletler Hukuku, bir harpte herkesin düşmanca hareketlere fiilen katılmasını yasaklamıştır.

¹ ALSAN, «1949 Cenevre Sözleşmeleri», *Ank. Huk. Fak. Der.*, c. VII, S. 3-4, sh. 38.

² MERAY, *Devletler Hukukuna Giriş*, c. II, Ankara 1965, sh. 429-430.

Türkiyeninde taraf olduğu ve 21 Ekim 1950 tarihinde yürürlüğe giren «Harp esirleri hakkında tatbik edilecek muameleye dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi»nin 4 üncü maddesinde, —bu sözleşme bundan sonra 1949 Cenevre Sözleşmesi diye anılacaktır— kimlerin harp esiri sayılacağı bütün ayrıntılarıyla açıklanmıştır.³ Sözleşmenin bu maddesini ayrıntılarıyla incelemekte yarar vardır.

A. Sözleşme Hükümlerine Göre Harp Esiri Sayılanlar

1. Silahlı Kuvvetlerin Mensupları

Silâhlı kuvvetler kara, hava ve deniz birliklerinden teşekkül eder. Her Devletin silâhlı kuvvetlerinin kimlerden oluşacağını Devletler Hukuku değil, her Devletin kendi iç hukuku tayin eder.

Genel olarak silâhlı kuvvetler muharip birlikleri kapsar. Yalnız silâhlı kuvvetler içinde geri hizmetlerde çalışanlar olduğu gibi, doktorlar, hastabakıcılar, askerî din adamları vs. de vardır. Geri hizmetlerde çalışan silâhlı kuvvetler mensupları da, muharip birlikler mensupları gibi düşman eline geçtiklerinde harp esiri sayılırlar. Tıbbî ve dinî personel insanî vazifeleri dışında, düşmana zarar verecek fiillerde bulunmak amacıyla kullanıldıkları ve düşman eline geçtikleri takdirde harp esiri sayılırlar. Ancak tıbbî ve dinî personel, insanî vazifeleri ile meşgul oldukları sürece muharipler tarafından hürmet görürler ve himaye olunurlar. Bu durumdaki sıhhî ve dinî personel düşmanın eline geçtiği zaman harp esiri sayılmamakta, fakat Sözleşmenin sağladığı bütün yararlardan ve kolaylıklardan istifade etmektedir (md. 4-C ve md. 33).

Günümüzde sadece erkekler değil, aynı zamanda kadınlar da bir Devletin silâhlı kuvvetlerinde görev almaktadırlar. Silâhlı kuvvetlerin kadın mensupları da düşman eline geçtikleri takdirde harp esiri sayılırlar ve en az erkeklere tanınmış olan müsamahakâr muameleden yararlanırlar (md. 14).

Bir Devletin silâhlı kuvvetlerinin, sadece o Devletin tabiiyetindeki şahıslardan oluşacağını düşünmekte hatalıdır. Bugün Devletler yabancı tabiiyetteki şahısları da silâhlı kuvvetlerine kabul etmekte ve bu yabancılara çeşitli görevler vermektedirler. Yabancı şahısların başka bir Devletin silâhlı kuvvetlerinde görev alması Devletler Hukukuna aykırı değildir ve bu şahıslar, esir düştüklerinde diğer esirlerden farklı muameleye tabi tutulamazlar.

³ Sözleşmenin metni için bk., *Düstur*, III üncü tertip, c. 34, sh. 227-295.

Milis ve gönüllü birliklerinin silâhlı kuvvetlere dahil olup olmadığını bir Devletin iç hukuku tayin eder. Sadece milis ve gönüllü birliklerinden kurulu silâhlı kuvvetleri bulunan birçok Devlet mevcut olduğu gibi, milis ve gönüllü birliklerini silâhlı kuvvetlerinin bir parçası olarak kabul eden Devletler de vardır.⁴

Komando birlikleri de silâhlı kuvvetlerin bir bölümüdür. Bu itibarla komandolar ister münferiden, ister topluca iş görsünler, düşmanın eline geçtikleri takdirde harp esiri sayılacaklardır. Nitekim Nuremberg Mahkemesi, komandoların yakalandıklarında harp esiri sayılmaları gerektiğini ve bunları öldürmenin ise bir harp suçu olduğunu belirtmiştir.⁵

2. Milis ve Gönüllü Birlikleri

Bir Devletin silâhlı kuvvetleri içinde yer almasalar dahi, milis ve gönüllü birlikleri 1949 Cenevre Sözleşmesi hükümlerine göre, düşmanın eline geçtikleri takdirde savaş esiri sayılırlar (md. 4-A/2). Ancak bunların savaş esiri sayılabilmeleri bazı koşullara bağlıdır. Şöyle ki :

- i — Başlarında fiillerinden sorumlu bir şahsın bulunması ve bu şahsın daha yüksek bir kademeye karşı sorumlu olması;
- ii — Sabit ve uzaktan görülebilir bir işaretlerinin bulunması;
- iii — Silâhlarını açıkça taşımaları;
- iv — Hareketlerinde harp kanun ve adetlerine uymaları.

1949 Cenevre Sözleşmesinin öngördüğü bu koşullara uygun olarak savaşan gönüllü ve milis kuvvetleri mensupları, düşman eline geçtikleri takdirde harp esiri sayılacaklardır. Hiçbir teşkilâta dahil olmayan kişiler, düşmanca hareketlerde bulunur ve düşmanın eline geçerlerse, harp esiri sayılmıyacaklar ve Devletler Hukukunun tanıdığı ayrıcalıklı muameleden faydalanamayacaklardır. Bu gibi şahıslar hakkında Devletler Hukuku kuralları değil, fakat eline geçtikleri Devletin iç hukuku uygulanacaktır.⁶

3. Teşkilâtlı Mukavemet Hareketlerine İştirak Edenler

Kendi ülkeleri işgal altında bulunsa dahi, o ülkenin dışında veya içinde faaliyette bulunan teşkilâtlı mukavemet hareketlerine iştirak eden ki-

⁴ OPPENHEIM, *International Law*, vol II, seventh edition, edited by Lauterpacht H., London 1952, p. 255.

⁵ OPPENHEIM, *a.g.e.*, p. 259.

⁶ MERAY, *a.g.e.*, sh. 452.

şiler, düşmanın eline geçtikleri takdirde harp esiri sayılırlar (md. 4-A/2). Ancak bunların harp esiri sayılabilmeleri için, sözleşmede öngörülen şu koşullara uymaları zorunludur :

- i — Başlarında fiillerinden sorumlu bir şahsın bulunması ve bu şahsın daha yüksek bir kademeye karşı sorumlu olması;
- ii — Sabit ve uzaktan görülebilir bir işaretlerinin bulunması;
- iii — Silâhlarını açıkça taşımaları;
- iv — Hareketlerinde harp kanun ve adetlerine uymaları.

Bu koşullara uymayan teşkilâtli mukavemet hareketleri mensupları harp esiri sayılmazlar.

1949 Cenevre Sözleşmesinde yer alan ve teşkilâtli mukavemet hareketlerine iştirak eden kişilerle ilgili olan bu hüküm, 1929 Cenevre Sözleşmesinde mevcut değildi. II nci Dünya Harbinde partizan ve mukavemet teşkilâtları gerilla harbine girişmişlerdi. 1929 Cenevre Sözleşmesi bu kişilerin hukukî statüsünü kesinlikle tesbit etmediği için, Almanlar ellerine geçirdikleri bu gruplara dahil kişileri harp esiri saymışlar ve kurşuna dizmişlerdi. Ancak II nci Dünya Harbi sonlarına doğru, teşkilâtli mukavemet hareketlerine iştirak eden kişiler muharip sayılmağa başlanmış ve harp esiri olarak kabul edilmişlerdir.⁷ 1949 Cenevre Sözleşmesi, teşkilâtli mukavemet hareketlerine iştirak eden kişileri, Sözleşmenin öngördüğü koşullara uymaları şartıyla muharip kabul ederek, harp esiri olacaklarını belirtmiştir.

4. Kitle Halinde Ayaklanmış ve Silâha Sarılmış Ülke Halkı

Henüz işgal edilmemiş bir memleketin, bir ilin, bir şehrin, bir kasabanın veya bir köyün halkı, düşmanın yaklaşması üzerine muntazam silâhli kuvvetler halinde teşkilâatlanma imkânını bulamadan, kitle halinde ayaklanıp istilâ kuvvetleri ile mücadeleye girer ve düşmanın eline geçerse harp esiri sayılır. Ancak kitle halinde ayaklanan (levée en masse) ülke halkının, düşman eline geçtiğinde harp esiri sayılabilmesi için, bunların silâhlarını açıkça taşımış olmaları ve harp kanun ve adetlerine riayet ederek mücadele etmiş olmaları şarttır (md. 4-A/6). Bu kuralları ihlâl ederek düşmanla mücadele eden ve düşmanın eline geçen kişiler harp esiri sayılmayacaklardır.

⁷ MERAY, *a.g.e.*, sh. 452.

İstilâ edilmiş fakat henüz işgal altına girmemiş olan bir bölgenin halkı, istilâ kuvvetlerine karşı kitle halinde ayaklanırsa bu meşru değildir. Bu durumda ayaklanan şahıslar harp esiri sayılmazlar.⁸

5. Ticaret Gemilerinin ve Sivil Uçakların Mürettebatı

İhtilâfa dahil tarafların ticaret gemilerinin ve sivil uçaklarının mürettebatı da, diğer tarafın eline geçtiği takdirde harp esiri sayılır. Ancak bu gibi şahısların harp esiri sayılabilmeleri, Devletler Hukuku tarafından öngörül-müş daha müsamahakâr bir muameleye tabi olamamaları halinde müm-kündür (md. 4-A /5).

6. Askerî Uçakların Sivil Personeli, Harp Muhabirleri v.s.

Refakat ettikleri silâhlı kuvvetlerin önceden müsaadesini almış olmak ve bu müsaade belgesini yanlarında taşımak şartıyla, askerî uçakların sivil personeli, harp muhabirleri, mütaahhitler, askerlerin istirahatini teminle görevli şahıslar ve yardımcıları, her ne kadar silâhlı kuvvetlere doğrudan doğruya dahil değilselerde, 1949 Cenevre Sözleşmesi hükümlerine göre düşmanın eline geçtikleri takdirde harp esiri sayılacaklardır (md. 4-A /4).

B. Sözleşme Hükümlerine Göre Harp Esiri Sayılmayanlar

Harp esirleri hakkındaki 1949 Cenevre Sözleşmesi, yukarıda incelediğimiz gibi, kimlerin harp esiri sayılacağını açıkça belirtmiştir. Düşmana karşı veya düşmanın arkasından gizlice veya açıkça faaliyette bulunan, harp kanun ve adetlerini hiçe sayarak mücadele eden kişiler ise, harp esiri sayılmamakta ve düşman Devletin kanunlarına tabi olarak, genellikle ölüm cezasına çarptırılmaktadırlar. Bu gruba dahil olan ve 1949 Cenevre Sözleşmesine göre harp esiri sayılmayan kişilerin başlıcalarını incelemekte yarar görmekteyiz.

1. Casuslar

Casusluk harbin doğal bir kanunudur. Casus, hasım taraflardan biri lehine gizlice veya yanıltıcı hareketlerle malumat toplayan kişidir. Günümüzde bilhassa harp halinde, casusluk faaliyetleri büyük önem gösterir. Casusluk yapan kişiler bu hareketleri vatanperverlik duygusu sonucu yapabilecekleri gibi, çeşitli etkenlerin sonucunda yapabilirler.

Casusluk amacıyla ve kıyafet değiştirmeden düşman bölgesine giren askerî şahıslar, yakalandıklarında casus sayılmayıp harp esiri sayılırlar (La Haye Yönetmeliği md. 29).⁹

⁸ OPPENHEIM, *a.g.e.*, p. 258

⁹ 1907 tarihli ve IV sayılı La Haye Sözleşmesine ek Yönetmeliğin Fransızca metni için bk., *Sicilli Kavanin*, c. XI, sh. 581 vd.

La Haye Yönetmeliğinin 30 uncu maddesine göre casuslar, kendilerini yakalayan Devletin ceza kanunlarına tabi olurlar ve yargılanmadan cezalandırılmazlar. Nitekim Türk Ceza Kanunu da bu esası benimsemiş ve casusluk suçları için çeşitli hükümler koymuştur (md. 129, 133, 136, 137).

Casusluk yaptıktan sonra bağlı olduğu silâhlı kuvvetlere katılan asker, sonradan harp esiri olarak düşmanın eline geçerse, önceki casusluk fiilinden dolayı cezalandırılmaz (La Haye Yönetmeliği md. 31). Ancak sivil casuslar ne zaman yakalanırlarsa yakalansınlar, her zaman cezalandırılabilirler.

Casusluk milletlerarası bir suç olmadığı gibi, Devletler Hukukuna da aykırı değildir. Casusları yakalayan muharip Devletler, bu fiillerin kendileri için teşkil ettiği tehlikeden dolayı bu şahısları cezalandırırlar.¹⁰

2. Gerillalar

Gerilla hareketleri, düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ülkelerde cereyan eder. Gerillalar silâhlı sivil kişiler olup, muntazam orduların bir bölümü değildir ve mücadelelerinde harp kanun ve adetlerine riayet etmezler. Bu itibarla 1949 Cenevre Sözleşmesi, gerillaların harp esiri sayılmayacağını kabul etmiştir.

Gerillalar düşmanla yüz yüze mücadele edecek kadar kuvvetli ve düzenli değildirler. Faaliyetleri münferit ve gizli olup, düşmanı yıpratmağa ve birlikleri arasındaki irtibatı bozmağa yönelmiştir. Bu amaçla yol keserler, adam öldürürler, soygunlar ve sabotajlar yaparlar. Düzenli orduların aksine gerilla kuvvetlerinin çok az lojistik desteğe ihtiyacı vardır.

Mukavemet hareketlerinin mensupları 1949 Cenevre Sözleşmesi hükümlerine uydukları takdirde, hiç şüphesizdir ki harp esiri sayılacaklardır. Ancak gerilla harbinin temel unsuru gizlilik ve gerillaların bilhassa uzaktan görülebilir bir işarete sahip olmaları ve silâhlarını açıkça taşımaları beklenemez.¹¹ Gerillaların faaliyetleri her ne kadar Devletler Hukukunun ihlâli sayılmamakta ise de, bu faaliyetlere katılanlar tıpkı casuslar gibi 1949 Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin harp esirleri için öngördüğü şartlara uymadığından, düşmanın eline geçtiğinde onun kanunlarına tabi olarak cezalandırılmaktadırlar.

¹⁰ BAXTER, «So-called Unprivileged Belligerency; Spies, Guerrillas and Saboteurs», *B.Y.I.L.*, 1951, vol. 28, p. 330-331, 333.

¹¹ BAXTER, *a.g.m.*, p. 336-337.

II nci Dünya Harbinden sonra muhtelif ülkelerde kurulan Harp Suçları Mahkemeleri, gerillaların meşru muharip olmadığını kabul etmiş ve bunları harp suçlusu olarak cezalandırma yoluna gitmiştir.¹² Devletler Hukuku casusları, gerillaları ve sabotajcıları kasten himaye etmemiştir. Bunun nedeni ise, bu şahısların fiillerinin muharip Devletler için yarattığı tehlikedir.

III. Harp Esirleri

A. Harp Esirlerine Yapılan Muamelenin Tarihi Gelişimi

Harp bir sosyal olay olup, toplum hayatındaki bozuklukların ve bunlardan doğan ihtirasların ortaya çıkardığı bir felâkettir.¹³ Toplum hayatındaki gelişmelere paralel olarak harp kurullarında gelişmiştir.

Eski Çağlarda harp esirleri genellikle öldürülmekte veya köle olarak kullanılmaktaydılar. Orta Çağın sonlarına doğru harp esirlerinin öldürülmesinden vazgeçildi. Esirler, kendilerini esir alanların malı olarak kabul ediliyordu. Serbest bırakılmaları ise genellikle fidye karşılığı oluyordu. Harp esirlerinin mübadelesi ise istisnaî bir olaydı.

Harp tekniği ilerledikçe, harbin zararlarında toplumda daha açıkça görülmeğe başlandı. İnsanî duygular sonucu, harpte yaralananlara ve esir düşenlere daha iyi muamele edilir oldu. XIX uncu asrın sonlarına doğru tamülî halde bulunan Harp Hukuku kaidelerinin kodifiye edilme ve geliştirilme zarureti açıkça ortaya çıktı.

Harp esirleri ile ilgili ilk çok taraflı andlaşma, 1907 tarihli ve IV sayılı La Haye Sözleşmesine ek Yönetmeliktir. Bu Yönetmelik 1929 Cenevre Sözleşmesi ile geliştirildikten sonra, 1949 yılında Cenevre'de toplanan konferans tarafından II nci Dünya Harbinin tecrübeleri de göz önünde tutularak tadillere uğramış ve bugünkü şeklini almıştır.

B. Esaretin Başlangıcı ve Esir Kamplarına Yollanma

Muharip Devletlerden birinin silâhlı kuvvetlerine mensup olanlar veya 1949 Cenevre Sözleşmesinin öngördüğü koşullara uyanlar, karşı muharip tarafın eline geçtikleri andan itibaren harp esiri sayılırlar.

¹² OPPENHEIM, *a.g.e.*, p. 212-213.

¹³ ALSAN, *Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler*, Ankara 1948, sh. 120.

Harp esiri, sorgusu sırasında ancak adını, soyadını, doğum tarihini ve sicil numarasını bildirmek zorundadır. Harp esirlerine, kendilerinden bilgi almak amacıyla hiç bir şekilde baskı veya işkence yapılamaz. Bu gibi fiiller bir harp suçu sayılmaktadır. Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet bunlara adlarını, doğum tarihlerini ve sicil numaralarını gösteren bir hüviyet kartı vermekle mükelleftir (md. 17).

Harp esirlerinin askerî teçhizatları hariç, şahsî eşyalarıyla madenî miğferleri ve gaz maskeleri kendilerine verilir. Rütbe ve tabiiyet alâmetleri, nişanlar ve genellikle manevî değeri bulunan eşyalar harp esirlerinden alınamaz ve bunları taşımaları engellenemez. Harp esirlerinden alınan eşyalar ve paralar karşılığında bir makbuz verilmesi zorunludur. Esaretin sona ermesi ile birlikte, harp esirlerinden alınan eşyaların ve paraların iade edilmesi gerekir (md. 18).

Harp esirleri, sıhhî bir engel olmadıkça en kısa zamanda muharebe bölgesinden ve tehlikeden uzak bir yerde olan esir kamplarına yollanırlar. Bu nakil işlemi insanca yapılmalıdır. Nakil sırasında bir transit kampından geçilmesi zorunluysa, bu kamptaki ikamet mümkün olduğu kadar kısa olmalıdır (md. 19, 20).

Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet, bunları gözaltı edebileceği gibi şeref sözü üzerine serbestte bırakabilir. Ancak şeref sözü üzerine serbest bırakılan esirler, hiç bir şekilde mensup oldukları silâhlı kuvvetlerde görev almamak zorundadırlar.

C. Harp Esirlerinin Korunması ve Harp Suçları

Muhariplerin öldürülmesi veya yaralanması ancak dövüşme arzusu gösterdikleri sürece mümkündür. Teslim olan muharipler ne öldürülebilir, nede yaralanabilir. Teslim olan veya çeşitli şekillerde düşmanın eline geçen muharipler, 1949 Cenevre Sözleşmesinin öngördüğü koşullara uyuyorlarsa harp esiri sayılacaklardır.

Harp esirliği, muharipler tarafından uygulanan bir ceza veya zararla mukabele değildir. Harp esirliği, düşmanın eline geçen muhariplerin tekrar kendi silâhlı kuvvetlerine katılarak çarpışmalarını önlemek gayesiyle alınan bir tedbirdir ve esirlere insanca muamele yapılması şarttır.¹⁴ Nuremberg Mahkemesi Statüsünün 6 ncı maddesinin (b) fıkrası harp kanun

¹⁴ KUNZ, «Treatment of Prisoners of War», *Proceedings of the American Society of Law*, 1953, p. 101.

ve teamüllerinin ihlâlini harp suçu olarak vasıflandırmakta ve hangi fiillerin harp suçu sayılacağını belirtmektedir. Bu fıkraya göre esirlere insanca muamele yapılmaması, esirlerin zorla çalıştırılması vs. birer harp suçu sayılmaktadır.¹⁵

Harp esirleri, kendilerini esir alan şahısların veya askerî birliklerin hükmünde olmayıp, kendilerini esir alan Devletin hükmü ve sorumluluğu altındadırlar. Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet, bunları Sözleşmeye taraf ve Sözleşme hükümlerine uyacağına inandığı başka bir Devlete de teslim edebilir. Bu halde sorumluluk, harp esirlerini teslim alan Devlete geçer. Ancak harp esirlerini teslim eden Devlet, teslim alan Devletin Sözleşmeyi iyi uygulamaması halinde esirlerin iadesini ister. Bu talebin yerine getirilmesi zorunludur (md. 12).

Harp esirleri hiç bir şekilde 1949 Cenevre Sözleşmesine taraf olmayan bir Devlete teslim edilemezler.¹⁶ Sovyetler Birliği ve bazı Doğu Avrupa Devletleri, harp esirlerinin üçüncü bir Devlete teslimine karşı çıkmışlar ve Sözleşmeyi imzalarken bu konuda çekinceler ileri sürmüşlerdir. Sözleşmeyi bu çekince ile kabul eden Devletler, esirlerin üçüncü bir Devlete teslimi halinde, Sözleşmenin uygulanmasından doğan sorumluluğun esirleri teslim eden Devlete ait olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁷

Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet, bunların sıhhatlerini ciddi olarak bozacak veya ölümlerine sebep olacak her türlü kasıtlı ve ihmalli hareketten kaçınmak zorundadır. Bu gibi olayların vukuu halinde harp esirlerini elinde bulunduran Devlet, Sözleşmenin hükümlerini ihlâl etmiş olacağı için sorumlu olacaktır. Harp esirleri sakatlanamaz, ilmî ve tıbbî tecrübeler tabi tutulamazlar. Ayrıca, harp esirlerine karşı misilleme hareketlerine de girişilemez (md. 13). Harp esirlerine her zaman saygı ile muamele edilecektir. Kadın harp esirlerine ise, kadınlara gösterilmesi icabeden saygıyla muamele edilecektir. Harp esirleri, medenî haklardan istifade ehliyetlerini korurlar. Bu ehliyetlerin kullanılabilmesi ise, esaretin gerektirdiği oranda kısıtlanabilir (md. 14). Esirleri elinde bulunduran Devlet, rütbe, cins, yaş ve sıhî durumlar dışında esirlere dil, din, ırk, milliyet vs. faktörler sonucu farklı muamele yapamaz ve bunların bakımları ve tedavileriyle bedelsiz ilgilenmek zorundadır (md. 15, 16).

¹⁵ LÜTEM, *Harp Suçları ve Devletlerarası Hukuk*, Ankara 1951, sh. 166.

¹⁶ YINGLING-GINNANE, «The Geneva Conventions of 1949», *A.J.I.L.*, 1952, vol. 46, p. 406.

¹⁷ GUTTERIDGE, «The Geneva Conventions of 1949», *B.Y.I.L.*, 1949, vol. 26, p. 314.

Sözleşme harp esirlerine kötü muamele yapılmasını yasaklamış ve onların korunmalarını öngörmüştür. Sözleşmenin 130 uncu maddesi, hangi fiillerin Sözleşmeyi esaslı surette ihlâl ettiğini belirtmektedir. Ancak belirtmemiz gerekir ki, bu maddede sayılan haller tahdidi değildir. Sözleşme hükümlerini ciddi surette ihlâl edenler tabiiyetlerine bakılmaksızın cezalandırılacaklardır. Hiç bir Devlet bu fiillerin kendi ceza kanunlarına göre suç olmadığını ileri sürerek, bu fiilleri işleyenleri cezalandırmama yoluna gidemez.¹⁸ Sözleşmenin 130 uncu maddesinde belirtilen ve Sözleşmenin ciddi surette ihlâli olarak vasıflandırılan halleri ayrı ayrı incelemekte yarar vardır.

i — *Kasten öldürme* : Bir şahsı kasten öldürme her Devletin ceza kanununa göre suçtur. Bir harp esirinin kasten öldürülmesi ise, hem iç hukuka göre hem de Devletler Hukukuna göre bir harp suçudur. Esirlerin günlük yiyecek miktarlarını kasten keserek onları zorla ölüme yollama veya harp esirlerine karşı misilleme hareketine geçerek onları öldürme kasten öldürme sayılmalıdır.

ii — *İşkence veya insanca olmayan muamele* : Sözleşme her ne sebeple olursa olsun, esirlere işkence yapılmamasını ve onlara insanca muamele edilmesini öngörmektedir. Esirler üzerinde tıbbî ve biyolojik tecrübeler yapılması, hem eziyet hem de işkencedir. Bu hareketler bir harp suçu olup, bu gibi fiilleri işleyen şahısların cezalandırılması tabiidir.

Harp esirleriyle ilgili kurallar ihtiva eden sözleşmelerin hepsi, harp esirlerine insanca muamele yapılmasını öngörmüş, ancak insanca olmayan muameleler için her hangi bir müeyyide öngörmemişti.¹⁹ 1949 Cenevre Sözleşmesi ise bu eksikliği doldurmuştur.

iii — *Kasten büyük ıstıraplara sebebiyet verme veya vücut bütünlüğüne ve sıhhate ağır tecavüz* : Bu tür fiilleri sadistçe yapılan eziyetler olarakta vasıflandırabiliriz. Harp esirlerine bedenî ve fikrî olarak yapılan kötü muameleler, onların sıhhî şartlardan yoksun yerlerde barındırılmaları vs. bu gruba giren suçlardandır.

iv — *Esirlerin düşman Devletin silahlı kuvvetlerinde hizmete zorlanması* : Esirler kendilerini elinde bulunduran Devletin silâhlı kuvvetlerinde

¹⁸ LEVIE, «Penal Sanctions for Maltreatment of Prisoners of War», *A.J.I.L.*, 1962, vol. 56, p. 444-445 (Report on Penal Sanctions, *Fourth Report of the Special Committee of the Joint Committee, Final Record*, vol. II-B, p. 115).

¹⁹ LEVIE, *a.g.m.*, p. 446.

hizmet görmeğe veya tabiiyetinde buldukları Devletin silâhlı kuvvetlerine karşı çarpışmağa hiç bir şekilde zorlanamazlar.

v — *Harp esirlerinin işledikleri suçlardan dolayı usulsüz yargılanması* : Harp esirlerinin işledikleri suçlardan dolayı yargılanmaları tabiidir. Ancak mahkemenin usulsüz olarak teşekkül etmiş olması, bitaraf olmaması, esire savunma hakkının tanınmamış olması veya esirin hiç yargılanmadan cezalandırılması hem hukuk prensiplerine aykırıdır, hem de Sözleşmenin ihlâlidir.

Yukarıda belirtilen suçları işleyenler veya işlenmesini emredenler, hem Sözleşmeyi ihlâl etmiş hem de bir harp suçu işlemiş olacaktırlar. Bu gibi şahısların, tabiiyetinde buldukları Devlet tarafından derhal yargılanması gerekir. Aksi halde bu gibi suçları işleyen veya işlenmesini emredenler Sözleşmeye taraf olan Devletlerden her hangi biri tarafından yargılanabilirler (md. 129).

Harp suçu milletlerarası bir suçtur. Bu nedenle de Sözleşmeye taraf Devletlerden her biri, harp suçu işlemiş olanları yargıyabilir. Hiç bir suçlu, emrin üst makamlardan verildiğini ve kendisinin emri yerine getirmek suretiyle suç işlediğini ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz. Yetkili makamların verdiği emri yerine getirmek, ancak cezayı hafifleten bir sebeptir.²⁰

D. Harp Esirlerinin Gözaltı Edilmesi

Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet bunları gözaltı (enterne) edebilir. Gözaltı edilen harp esirleri, buldukları kamptan veya tayin edilen bir bölgeden dışarı çıkmamak zorundadırlar. Harp esirleri ceza ve disiplin hükümleri dışında, sıhhatleri için zorunlu olmadıkça hiç bir şekilde kapatılamazlar (md. 21).

Harp esirleri karada ve sağlık kurallarına uygun binalarda gözaltı edilebilirler. Sıhhi olmayan veya iklimi esirin sıhhatini bozan yerlerde gözaltı edilenler, en kısa zamanda iklimi daha müsait yerlere nakledilirler. Esirlerin kendi tabiiyet ve dinlerindeki diğer harp esirleri ile birlikte aynı yerde gözaltı edilmeleri daha uygundur (md. 22). Kadın ve erkek harp esirlerine ayrı yatakhaneler tahsis olunmalıdır (md. 25).

Muharip Devletler, kendilerini temsil eden Devlet aracılığıyla, esir kamplarının coğrafî yerlerini diğer tarafa bildirmek zorundadırlar. Askerî

²⁰ LÜTEM, *a.g.e.*, sh. 117.

imkânlar nisbetinde esir kampları gündüz havadan görülebilir şekilde işaretlenecektir. Genellikle bu işaretlemede PG (Prisonnier de Guerre) veya PW (Prisoners of War) rumuzları kullanılır. Ancak taraflar isterlerse başka bir işaret üzerinde de anlaşabilirler (md. 23). Esir kamplarının bu şekilde işaretlenmesinin nedeni, bu bölgelerin taarruzdan korunan bölgeler olmasıdır. Bu kuralın ihlâl edilerek bu bölgelerin bombalanması ağır bir harp suçudur.

Harp esirlerine verilecek en az gıda miktarı, onları sıhhatte tutacak miktarda olmalıdır (md. 26). Harp esirlerinin giyecekleri iklim şartlarına uygun olmalı ve eksiklikler esirleri elinde tutan Devlet tarafından giderilmelidir (md. 27). Her esir kampında bir revir bulunması zorunludur. Esirlerin muayene olmak amacıyla tıbbî makamlara çıkmaları önlenemez (md. 30).

Her esir kampı, esirleri elinde bulunduran Devletin silâhlı kuvvetlerine mensup bir subayın idaresi altındadır. Sözleşmenin uygulanmasından doğan sorumluluk bu subaya aittir (md. 39).

Harp esirlerine karşı silâh kullanılamaz. Silâh kullanılabilmesi, esirlerin kaçma teşebbüsünde bulunmaları veya kaçmaları halinde ihtar yapıldıktan sonra başvurulacak en son çare olacaktır (md. 42).

Esirlerin buldukları kamptan başka bir kampa nakilleri halinde, durum ve yeni posta adresleri kendilerine önceden bildirilecektir. Esirler bu nakil sırasında şahsî eşyalarını da beraberlerinde götürme hakkına sahiptirler (md. 48).

E. Harp Esirlerinin Çalıştırılması ve Çalışma Şartları

Harp esirlerinin çalıştırılmalarındaki temel amaç, bunların beden ve ruhen sıhhatli bir halde kalmalarını temin içindir. Bu itibarla esirleri elinde bulunduran Devlet, sağlam harp esirlerini yaş, cinsiyet, rütbe ve bedenî kabiliyetlerini göz önünde tutarak çalıştırabilir. Subaylar isterlerse çalışırlar, ancak hiç bir şekilde çalışmaya zorlanamazlar (md. 49).

Esirlerin çalıştırılması sonucu ortaya çıkan mal ve hizmetler, esirleri elinde bulunduran Devletin ekonomisine ek bir katkıda bulunur. Şayet bu katkı, o Devletin harp sanayii ve ona destek olan sahalarda olursa, denge haksız olarak bozulacaktır. 1949 Cenevre Sözleşmesi bu dengenin bozulmasını önlemek amacıyla harp esirlerinin bazı sahalarda çalıştırılmasını yasaklamıştır.

1. *Harp Esirleri Ne Gibi İşlerde Çalıştırılabilir*

Harp esirlerinin ne gibi işlerde çalıştırılabileceği Sözleşmenin 50 nci maddesinde açıkça belirtilmiştir. Bu maddeyi ayrıntılarıyla incelemekte yarar vardır.

i — *Kampların idaresi, tanzimi ve bakımı* : Burada bahis konusu olan kamp, esirlerin içinde yaşadıkları kamptır. Bu itibarla gördükleri iş adeta bir evin idaresine benzer.

ii — *Ziraat* : Harp esirleri her türlü ziraat işinde çalıştırılabilir. Ziraî istihsal, askerî bir malzemenin imalinde kullanılsa veya esirleri elinde bulunduran Devletin silâhlı kuvvetleri tarafından istihlâk edilse dahi, Sözleşme harp esirlerinin bu alanda çalıştırılmasını önlemiş değildir.²¹

iii — *Ham maddelerin çıkarılması veya imali* : Burada bahis konusu olan faaliyetlere maden ve taş ocaklarındaki çalışma ile, ağaçların kesilip satışa götürülmesi işi de dahildir. Bu gibi işlerde çalıştırılma yasaklanmış değildir.

iv — *Maden, makina ve kimya sanayii hariç olmak üzere imalat sanayii* : Günümüzün harpleri bir milletin bütün ekonomisinin harp sanayiine kanalize olmasına sebep olmaktadır. Bu itibarla hangi sanayilerin askerî matsatlara yöneldiğinin tayini oldukça güçtür. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, gıda ve giyim sanayiinde istihsal edilen mallar silâhlı kuvvetler tarafından istihlâk edilse dahi, harp esirlerinin bu sanayide çalıştırılmasını Sözleşme önlemiş değildir.²²

v — *Askerî niteliği ve gayesi olmayan bayındırlık ve inşaat işleri* : Yapılan işin askerî nitelikte olup olmadığını kesinlikle tayin oldukça güçtür. Sadece askerî gayelerle yapılan bayındırlık işlerinde veya inşaat işlerinde harp esirleri çalışmaya zorlanamazlar. Örneğin bir askerî hava alanı veya sırf askerî gayelerle yapılan bir yol veya köprü gibi.

vi — *Ticaret ve sanat faaliyetleri* : Harp esirlerinin ticarî faaliyetlerde bulunabilme şanslarının olduğunu düşünmek oldukça güçtür. Berber, terzi, ayakkabıcı vs. gibi mesleklere sahip olan harp esirleri sanatlarına esir kampı içinde de devam edebilirler. Uzak bir ihtimal de olsa, esirlerin bu tür faaliyetlerini kamp dışında kendi dükkânlarında veya bir işverenin yanında işçi olarak devam ettirebilmelerine müsaade edilebilir.

²¹ HOWARD, «The Employment of Prisoners of War», *A.J.I.L.*, 1963. vol. 57, p. 332.

²² HOWARD, *a.g.m.*, p. 334.

Harp esirleri resim ve heykel yapabilecekleri gibi el sanatlarıyla da uğraşabilirler. Ancak bu gibi işler genellikle boş zamanlarda yapılır.

vii — *Ev hizmetleri* : Genellikle bu işlerin görüldüğü yerler düşman taarruz ve bombardımanından uzak olacağı için, esirlerin ev hizmetlerinde çalıştırılması mümkündür. Ev hizmetleri niteliğindeki işlerin askerî nitelikte bir yerde gördürülmesi de Sözleşmeye aykırı değildir.

viii — *Askerî gayesi ve niteliği olmayan kamu hizmetleri*: Harp esirleri elektrik, gaz, posta, telefon, telgraf vs. gibi her türlü kamu hizmetlerinde çalıştırılabilirler. Ancak bahis konusu hizmetler sırf askerî amaçlarla yapılıyorsa, harp esirleri bu işlerde çalışmaya zorlanamazlar.

2. Harp Esirleri Ne Gibi İşlerde Çalıştırılmaz

Sözleşmenin 50 nci maddesinin ve diğer maddelerinin incelenmesi, harp esirlerinin ne gibi işlerde çalıştırılmayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Harp esirleri aşağıda belirtilen işlerde çalıştırılmazlar.

i — *Maden, makina ve kimya sanayii* : Her hangi bir harpte maden, makina ve kimya sanayileri derhal faaliyet ve istihallerini askerî alanlara yöneltirler. Bu sanayi tesislerinin buldukları yerler, düşman taarruz ve bombardımanlarına hedeftirler.

Cenevre Sözleşmesi, motorlu araçların imalini makina sanayii içinde kabul etmiştir.²³ Bu nedenle harp esirleri motorlu araç sanayiinde de çalıştırılmazlar.

ii — *Askerî gayelerle yapılan bayındırlık ve inşaat işleri*

iii — *Askerî nitelikteki nakliye ve levazım işleri*

iv — *Askerî mahiyet ve nitelikteki kamu hizmetleri*

Harp esirlerinin yukarıda belirtilen askerî mahiyet ve nitelikteki hizmetlerde çalıştırılmalarının yasaklanmasındaki gaye, esirlerin bu Devletin harp ekonomisine katkıda bulunmalarını önlemek ve buraların taarruz ve bombardıman hedefleri olması nedeniyle esirlerin hayatlarını korumaktır.

Her ne kadar Sözleşme yukarıda belirtilen işlerde çalışmayı yasaklamışsa da, esirler kendi arzularıyla bu sahalarda vazife alabilirler. Ancak esirlerin arzuları hilâfına bu işlerde çalıştırılmak amacıyla baskı altında tutulmaları veya zorla ikna edilmeleri de mümkündür.²⁴

²³ HOWARD, *a.g.m.*, p. 334.

²⁴ HOWARD, *a.g.m.*, p. 335-336 (LEVIE, «Penal Sanctions for Maltreatment of Prisoners of War», *A.J.I.L.*, 1962, vol. 56, p. 450).

v — *Sihhate aykırı ve tehlikeli işler* : Sözleşmeye göre mayın veya patlamamış bombaların kaldırılması tehlikeli iş sayılmaktadır. Harp esirleri, gönüllü olmadıkça bu gibi işlerde çalıştırılmaz. Ayrıca, harp esirlerinin haysiyet kırıcı işlerde çalıştırılmaları da yasaktır (md. 52).

3. Çalışma Şartları

Harp esirlerinin çalışma şartları, bu esirleri elinde bulunduran Devletin aynı işlerde çalışan kendi vatandaşlarının çalışma şartlarından kötü olamaz. Harp esirleri çalışacakları işle ilgili eğitim görecekle ve gerekli koruma vasıtaları ile donatılacaklardır (md. 51).

Harp esirlerinin çalışma kabiliyetleri, en az ayda bir defa yapılacak tıbbî kontrol sonucu tesbit edilir. Kendisini çalışmayacak halde hisseden harp esirlerinin tıbbî makamlara görünmesi önlenemez. Doktorlar, çalışmayacak durumda olanların işten muaf tutulmasını isteyebilirler (md. 55).

a. Çalışma saatleri ve tatiller

Sözleşmenin 53 üncü maddesi günlük çalışma saatleri ve hafta sonu tatili hakkında genel bir hüküm koymuştur. Bu hükme göre esirler aşırı çalışmaya zorlanamazlar. Günlük çalışma saati işe geliş ve gidiş süreleri de dahil olmak üzere hesaplanmalıdır. Bu süre harp esirlerini elinde bulunduran Devletin tabiiyetinde olupta aynı işte çalışanlara uygulanan çalışma süresine eşit olmalıdır.

Günlük çalışma süresinin ortasında en az bir saatlik istirahat süresi tanınmıştır. Şayet sivil işçilere daha uzun bir istirahat süresi tanınmışsa, harp esirleri de bu haktan yararlanacaklardır.

Çalışan harp esirlerine en az haftada bir tam gün dinlenme imkânı tanınır. Bir yıl çalışmış olan harp esirinin ise, sekiz günlük ücretli bir istirahat hakkı vardır.

b. Ücret, tazminat ve diğer maddî imkânlar

Çalışan harp esirlerine münasip bir ücret verilir (md. 54, 62). İş kazasına uğrayanlar veya hastalananlar bedava olarak tedavi edilirler. İş kazası veya hastalık sonucu çalışma kabiliyetlerini yitirenler, esir düştükleri Devletten değil, tebası oldukları devletten tazminat isteme hakkına sahiptirler (md. 54).

Harp esirleri, kişilerin yanında da çalışabilirler. Örneğin ev hizmetleri gibi. Bu durumda iş ücretinin ödenmemesi, esirlerin bakım ve tedavilerinin

yapılmamasından doğan sorumluluk esirleri elinde bulunduran Devlete aittir (md. 57).

F. Harp Esirlerinin Mali Kaynakları

1929 Cenevre Sözleşmesi, harp esirlerinin malî kaynakları hakkında tek bir hüküm ihtiva ediyordu. Bu hüküm ise çalışan harp esirlerinin ücretleriyle ilgiliydi.²⁵ 1949 Cenevre Sözleşmesi ise harp esirlerinin malî kaynaklarını teferruath olarak incelemiştir.

Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet, savaşın hemen başında henüz temsilci Devlet ile anlaşmadan, harp esirlerinin yanlarında bulundurabilecekleri paranın miktarını tesbit eder. Bu meblâğın dışında kalan kısım makbuz karşılığı alıkonulur ve harp esirinin rızası olmadan başka bir paraya çevrilemez (md. 58).

Harp esirleri, esir buldukları süre içinde Sözleşmenin öngördüğü şartlara uygun olarak, esiri oldukları Devletten maaş alırlar (md. 60). Bu ödeme esirlerin tabiiyetinde buldukları Devlet tarafından yapılmış sayılır (md. 67). Esirler, tabiiyetinde buldukları Devlet tarafından kendilerine maaş ilâvesi olarak yollanan paraları da almak hakkına sahiptirler (md.61). Çalışan harp esirleri ise, bu ödemelerin yanında çalışmalarının karşılığı olarak belirli bir ücret alırlar (md. 62).

Harp esirleri kendilerine yollanan paraları alabilecekleri gibi, yabancı ülkere ve ailelerine para gönderme hakkına da sahiptirler. Ancak sözleşmenin öngördüğü tahditler saklıdır (md.63).

Harp esirlerini elinde bulunduran Devlet, her harp esiri için ayrı bir hesap tutmakla mükelleftir (md. 64). Esaretin sona ermesiyle esiri elinde bulunduran Devlet esire, sorumlu bir subay tarafından imzalanmış olan ve esirin alacağını gösteren bir belge verir. Esirin hakkı olan fakat ödenmemiş bulunan paraların ödenmesinden ise, esirin tebaası olduğu Devlet sorumlu olacaktır (md. 66).

G. Harp Esirlerinin İlişkileri

1. Harp Esirlerinin Dışarıyla Olan İlişkileri

Bir kimse, esir düştükten sonra veya bir esir kampına varmasından itibaren en geç bir hafta içinde ailesine ve Harp Esirleri Merkez Ajansına esir

²⁵ GUTTERIDGE, *a.g.m.*, p. 315.

düştüğünü, sıhhatini ve adresini bildiren bir kart gönderme imkânına sahiptir (md. 70).

Harp esirlerinin mektup gönderme ve alma hakları vardır. Ancak esiri elinde bulunduran Devlet, bu haberleşmeyi kısıtlama ihtiyacı duyabilir. Bu durumda, harp esirleri ayda en az iki mektup ve dört kart yollayabilirler. Bunun dışında başka tahditlere gidilmesi, esirleri elinde bulunduran Devletin sansür için yeteri kadar tercüman bulamaması ve temsilci Devletin bu tahditleri esirlerin menfaatine uygun bulması halinde mümkündür. Esirlere gönderilen kart ve mektupların tahdidi ise, esirleri elinde bulunduran Devletin talebi üzerine ancak esirlerin tabi bulunduğu Devletin kararıyla mümkündür. Esirlerin yolladıkları veya onlara gelen kart ve mektuplar en kısa zamanda yerine ulaştırılmalıdır ve hiç bir şekilde cezaî sebeplerden dolayı alıkonulamazlar. Ayrıca harp esirleri, Sözleşmede belirtilen şartlar altında bedelini ödemek suretiyle telgraf yollama hakkına da sahiptirler (md. 71).

Harp esirleri, kendilerine yollanan yiyecek, giyecek, ilâç, kitap, müzik aletleri, spor malzemeleri vs. ihtiva eden paketleri alma hakkına sahiptirler. Esirlere yardım amacıyla gönderilen malzemelerin dağıtımını geciktirilmekten yapılmalıdır (md. 72). Esirlerin yolladıkları veya onlara yollanan mektuplar ve yardım amacıyla gönderilen paralar, mallar her türlü posta ücreti, gümrük vergi ve resimlerinden muaftır (md. 74).

Esirleri elinde tutan Devlet, askerî sebeplerle yukarıda belirtilen maddelerin naklini yapamıyabilir. Bu durumda ilgili temsilci Devletler, Milletlerarası Kızılhaç Komitesi veya ihtilâfa dahil taraflarca kabul edilen diğer her hangi bir teşekkül bu eşyaların uygun vasıtalarla nakline teşebbüs edebilir (md. 75).

Harp esirlerinin gönderdiği veya kendilerine yollanan mektup ve paketler kontrol ve sansüre tabidir. Ancak bu kontrol ve sansürün gecikmelere yol açmaması gerekir (md. 76).

2. *Harp Esirlerinin Resmî Makamlarla Olan İlişkileri*

a. Harp esirlerinin esaret şartları hakkındaki şikâyetleri

Sözleşmenin 78 inci maddesine göre esirler, tabi tutuldukları esaret şartları hakkındaki şikâyet ve dileklerini, elinde esir buldukları Devletin askerî makamlarına bildirme hakkına sahiptirler.

Harp esirleri, temsilcileri aracılığıyla veya bizzat temsilci Devletin temsilcilerine başvurarak, esaret şartları hakkındaki şikâyetlerini anlatabilirler. Bu hak kendilerinden hiç bir şekilde alınamaz ve tahdit edilemez. Bu dilek ve şikâyetler en kısa zamanda yerine ulaştırılmalıdır. Yapılmış olan şikâyetin, tetkik sonucu asılsız olduğu anlaşılrsa bile şikâyeti yapan cezalandırılmaz.

b. Harp esirlerinin temsilcileri ve görevleri

Harp esirlerinin temsilcilerinin nasıl tayin edileceği 79 uncu maddede belirtilmiştir. Bu maddeye göre, sadece subayların bulunduğu veya subaylarla erlerin karışık olduğu kamplarda en yüksek rütbeli ve en kıdemli olan harp esiri temsilci olarak kabul edilir. Subayların bulunmadığı kamplarda ise harp esirleri, askerî makamlar, temsilci Devlet, Beynelmilel Kızıllaç Teşkilâtı ve kendilerine yardım edebilecek diğer teşekküller önünde kendilerini temsil etmesi için, aralarından bazılarını serbest ve gizli oyla temsilci seçerler. Temsilciler altı aylık bir süre için seçilirler ve tekrar seçilebilmeleri mümkündür. Seçilen her temsilcinin göreve başlayabilmesi, esirleri elinde bulunduran Devletin bunları tasvip etmesiyle mümkündür. Esirleri elinde bulunduran Devlet bu temsilcileri tasvip etmiyebilir. Bunun nedenleri temsilci Devlete bildirilir. Tabiiyetleri, dilleri ve dinleri ayrı olan harp esirlerinin ayrı temsilcileri olması lâzımdır.

Temsilciler, harp esirlerinin bedenî, fikrî ve manevî rahatlarını geliştirmeye çalışırlar. Bunlar görevlerinden veya harp esirlerinin işleyecekleri suçlardan dolayı sorumlu tutulamazlar (md. 80).

Temsilcilerin bir işte çalışmaları görevlerini yapmalarını engelliyorsa çalıştırılmazlar. Temsilciler, harp esirlerinin gözaltı edildikleri binaları gezebilir ve onlarla serbestçe konuşabilirler. Temsilcilerin görevlerini gereği gibi yapabilmeleri için, kendilerine gerekli kolaylıklar gösterilmeli ve temsilci Devlet ve esirlere yardım etme hakkı tanınmış olan teşekküllerle temas imkânı verilmelidir. Esirleri elinde bulunduran Devlet temsilcileri görevlerinden azledebilir. Azil sebebinin temsilci Devlete bildirilmesi zorunludur (md. 81).

c. Harp esirlerinin kanun ve nizamlara aykırı hareketleri ve sonuçları

Harp esirleri, esirleri elinde bulunduran Devletin silâhlı kuvvetlerinde yürürlükte olan kanun, nizam ve genel emirlere tabidirler. Harp esirleri bu kuralları ihlâl ederek suç işlerlerse, haklarında disiplin veya ceza tedbirleri alınması yoluna gidilir. Eğer esirleri elinde bulunduran Devletin kanun ve

nizamları, fiilin bir harp esiri tarafından işlenmesini suç sayar, fakat aynı fiilin kendi silâhlı kuvvetlerine mensup biri tarafından işlenmesini suç saymazsa, bu takdirde fiili işleyen harp esiri hakkında ancak disiplin cezası uygulanabilir (md. 82).

Aksi belirtilmedikçe, harp esirleri işledikleri suçlardan dolayı askerî mahkemelerde yargılanırlar. Bu mahkemelerin tarafsız ve bağımsız olması gerekir (md. 84). Bir harp esiri aynı suçtan ancak bir defa cezalandırılabilir (md. 86). Harp esirleri, esirleri elinde bulunduran Devletin mahkemelerince, bu Devletin silâhlı kuvvetleri mensupları hakkında öngörülen cezalardan başkası ile cezalandırılmazlar. Toplu ceza yasak olduğu gibi bedenî cezalar, karanlık yerlerde hapis ve her türlü eziyet ve işkence de yasaktır. Esirler, rütbelerinden mahrum edilemeyecekleri gibi, bunları taşımaktan da menedilemezler (md. 87). Harp esirleri cezalarını çektikten sonra diğer esirlerden farklı muameleye tabi tutulamazlar (md. 88). Harp esirlerine para cezası, günde iki saati geçmemek üzere angarya, hapis gibi disiplin cezaları verilebilir (md. 89).

Kaçmağa muvaffak olan harp esiri tekrar esir düştüğü takdirde, önceki firarından dolayı cezalandırılmaz (md. 91). Firar teşebbüsü başarısız kalan ve yakalanan harp esiri, tekerrür halinde dahi, ancak disiplin cezasına çarptırılabilir (md. 92). Firar teşebbüsünde bulunanlara karşı silâh kullanılmaz. Silâh en son çare olarak ve yapılan ihtardan sonra kullanılabilir. Harp esirinin vurulması ancak bu durumda meşru sayılabilir.²⁶ Firar veya firar teşebbüsüne yardım edenlere ancak disiplin cezası verilebilir (md. 93).

Disiplin cezaları mahkemeler tarafından verilebileceği gibi, kamp komutanı veya disiplin cezası vermeğe yetkili subaylar tarafından da verilebilir. Disiplin cezası verilmezden önce işlediği fiil esire bildirilmeli ve savunması alınmalıdır (md. 96). Disiplin cezalarının cevaevi, sürgün yerleri gibi ceza müesseselerinde çektirilmesi yasaktır (md. 97). Harp esirleri disiplin cezalarını çekerlerken okuyup yazabilecekleri gibi, kendilerine gelen mektupları almak ve mektup yollamak hakkına da sahiptirler. Ancak, kendilerine gönderilmiş olan paketler disiplin cezasının sonunda verilir (md. 98).

Harp esirleri hakkında adlî takibat yapılabilmesi, fiilin Devletler Hukukunca veya esirleri elinde bulunduran Devletin kanunlarınca yasaklanmış olması halinde mümkündür. Harp esirlerine suçu itiraf etmesi için mad-

²⁶ LÜTEM, *a.g.e.*, sh. 121 (*Law Reports of Trials of War Criminals*, c. I, p. 86-87; c. II, p. 22 ve c. VII, p. 61).

dî veya manevî baskı yapılamıyacağı gibi, savunmasını yapmadan hakkında hüküm de verilemez (md. 99). Bir harp esiri hakkında adlî takibata geçilmesine karar verilince durum, yargılamanın başlamasından en az üç hafta önce temsilci Devlete bildirilmelidir (md. 104). Hükmolunan cezanın infaz edilebilmesi, bütün kanun yollarına başvurulmuş olması ve hükmün kesinleşmesi halinde mümkündür (md. 102, 106). Hükmolunan cezalar, esirleri elinde bulunduran Devletin silâhlı kuvvetlerine mensup hükümlülerle aynı müessesede ve aynı şartlar altında çektirilir (md. 108).

IV. Esirliğin Sona Erişi

Esaret, ağır hasta ve ağır yaralı olanların doğrudan doğruya vatanlarına iadesi veya tarafsız ülkelerde hastanelere yatırılması, firar, harp sırasında serbest bırakılma, şeref sözü üzerine serbest bırakılma, harbin sonunda vatana iade ve ölüm gibi hallerde son bulur. Bu halleri ayrı ayrı incelemekte yarar vardır.

A. Ağır Hasta ve Ağır Yaralı Esirlerin Doğrudan Doğruya Vatanlarına İadesi

Ağır hasta ve ağır yaralı olan harp esirleri, nakledilebilecek hale geldikten sonra vatanlarına iade edilirler. Bu iade işleminde esirlerin adedi ve rütbeleri dikkate alınmaz. Ancak, hiç bir harp esiri istemediği takdirde zorla vatanına iade edilemez (md. 109). İyileşme imkânı olmayan yaralı ve hastalarla, bir yıl içinde iyileşmesi imkân dahilinde görülmiyen ve zihîn ve bedenî faaliyetleride zayıflamış olanların derhal vatanlarına iadesi gerekir. Ayrıca, zihnî ve bedenî faaliyetleri çok zayıflamış olan esirler de vatanlarına iade edilirler (md. 110/1).

İhtilâfa dahil taraflar, hangi ağır hastalık ve ağır yaraların doğrudan doğruya vatana iadeyi, hangilerinin tarafsız bir memlekette tedaviyi gerektirdiğini aralarında anlaşarak tesbit edebilirler. Böyle bir andlaşma olmadığı takdirde, vatana iade veya tarafsız ülkelerdeki hastanelere yatırılma, Sözleşmenin ekindeki prensiplere uygun olarak tesbit edilir (md. 110/4).

Disiplin cezasına çarptırılmış olan harp esirleri, cezalarını çekmedikleri gerekçesiyle vatanlarına iadeden veya tarafsız bir ülkedeki hastaneye yollanmaktan alıkonamazlar. Haklarında adlî takibata geçilmiş veya hüküm giymiş harp esirleri ise, adlî takibatın sonuna kadar veya cezalarını tamamen çekene kadar bu haktan yararlanamazlar. Ancak esirleri elinde bulunduran Devlet isterse, harp esirleri adlî takibat sırasında veya cezalarını

çekmekte iken de bu haktan yararlandırılabilirler (md. 115). Vatanlarına iade edilen harp esirleri hiç bir şekilde fiilî askerî işlerde kullanılamazlar (md. 117).

B. Ağır Hasta ve Ağır Yaralı Esirlerin Tarafsız Ülkelerde Hastaneye Yatırılması

Bir yıl içinde iyileşebilecekleri tahmin edilen yaralı ve hasta harp esirleri, esirleri elinde bulunduran Devletin gerekli görmesi halinde tarafsız bir ülkede tedavi altına alınabilirler. Ayrıca, esaret sebebiyle zihnî ve bedenî faaliyetlerinin ciddi olarak tehlikede olduğu tahmin edilenler, eğer bu durumdan kurtulmalarına faydası olacaksa tarafsız bir ülkedeki hastaneye yollanabilirler (md. 110/2).

Tarafsız bir ülkedeki bir hastanede tedavi edilmelerine rağmen sıhhi durumları ağırlaşarak doğrudan doğruya vatana iade için aranan şartlara uyanlarla, zihnî ve bedenî faaliyetleri tedaviye rağmen gittikçe bozulanların vatanlarına iade edilmeleri gerekir. Tarafsız bir ülkedeki hastanede tedavi görerek iyileşen harp esirlerinin bu tarafsız ülkede mi kalacağı, yoksa vatanlarına mı iade edileceği, muharip Devletler arasında kararlaştırılır (md. 111).

C. Firar

Firar Devletler Hukukuna aykırı bir hareket değildir. Firar esirin, elinde bulunduğu Devletin veya bu Devletin müttefiki bir Devletin hükmü altındaki ülkeyi terk etmesi, yahut kendi Devletin veya müttefiki bir Devletin silâhli kuvvetlerine katılması yahutta bunlardan birinin bayrağını taşıyan bir gemiye sığınması ile başarılmış olur (md. 91) Firarın başarılı olmasıyla esarete son bulacak ve esir hürriyetine kavuşmuş olacaktır.

Firar etmeğe muvaffak olan fakat sonradan tekrar harp esiri olanlar, bu firarlarından dolayı hiç bir cezaya çarptırılamazlar (md. 91). Esirlerin firar edecekleri bilinse bile, bu teşebbüslerini önlemek amacıyla kurşuna dizilmeleri bir harp suçu olup yasaktır.²⁷

D. Harp Sırasında Esirlerin Serbest Bırakılması

Harp sırasında taraflar aralarında anlaşmak suretiyle karşılıklı olarak esirleri iade edebilecekleri gibi, esirlerin harp sonuna kadar tarafsız bir ülkede gözaltı edilmesi konusunda da anlaşabilirler. Harp esirlerinin taraf-

²⁷ LÜTEM, *a.g.e.*, sh. 122 (*Law Reports of Trials of War Criminals*, c. VII, p. 61).

sız bir ülkede gözaltı edilebilmesi, tarafsız ülkenin buna rıza göstermesiyle mümkündür. Bu gibi durumların gerçekleşmesiyle esarete son bulacaktır.

Harp sırasında, muharip tarafların anlaşması üzerine serbest bırakılan harp esirleri, eğer andlaşmada bu konuda bir hüküm yoksa tekrar kendi silâhlı kuvvetlerinde görev alabileceklerdir. Çünkü harp esirleri birer sivil şahıs olarak değil, birer asker olarak iade edilmektedirler.²⁸

Sözleşmenin 21 inci maddesi, esirlerin şeref sözü vermeleri üzerine serbest bırakılabilmeleri imkânını da tanımaktadır. Ancak bu şekilde serbest bırakılabilme, esirin tebaası olduğu Devletin kanunlarının bu hali kabul etmesine bağlıdır. Hiç bir harp esiri, bu şekilde hürriyetine kavuşmağa zorlanamaz.

1907 La Haye Sözleşmelerinde ve 1949 Cenevre Sözleşmesinde yer alan bu hükme 1929 Cenevre Sözleşmesinde yer verilmemişti. 1949 Cenevre Sözleşmesinde yer alan bu hükmün pratik bir faydası yoktur. Çünkü birçok Devletin kanunları şeref sözü üzerine serbest bırakılmayı kabul etmemektedir.²⁹ Bu şekilde serbest bırakılan harp esirlerinin hiç bir şekilde askerî hizmet kabul etmemesi gerekir. Askerî hizmet kabul eden ve daha sonra kendilerini serbest bırakan Devlete veya bir müttefikine tekrar esir olanların, harp esirlerine uygulanacak muameleden yararlanmamaları gerekir.³⁰

E. Harbin Sonunda Esirlerin Serbest Bırakılması ve Vatanlarına İadesi

Harbin fiilen sona ermesiyle birlikte, harp esirlerinin de vakit geçirilmeden serbest bırakılmaları ve vatanlarına iade edilmeleri gerekir. Taraflar, aralarındaki çatışmaya son veren andlaşmaya bu konuda hükümler koyabilirler. Ancak andlaşmada bu konuda hüküm olmaması veya bu konuda ayrı bir andlaşma yapılmamış olması halinde dahi, taraflar esirlerin vatanlarına iadesi için harekete geçeceklerdir (md. 118/1,2). Komünist ülkeler, bu maddede bahis konusu olan vatana iadeyi bir mükellefiyet olarak kabul etmekte ve esir arzu etmese dahi vatanına yollanması gerektiğini ileri sürmektedirler. B.M. Genel Kurulu 1952 yılında, vatana iadenin taraflara yüklenen bir mükellefiyet olduğunu ancak, esirin arzusu olmadığı takdirde iade edilemeyeceğini kabul etmiş ve esirlerin vatanlarına dönmelelerini önlemek için kuvvet kullanılmasının yasak olduğunu açıklamıştır.³¹

²⁸ SCHAPIRO, «Repatriation of Deserters», *B.Y.I.L.*, 1952, vol. 39, p. 321.

²⁹ KUNZ, *a.g.m.*, p. 102.

³⁰ GUTTERIDGE, *a.g.m.*, p. 315.

³¹ GUTTERIDGE, «The Repatriation of Prisoners of War», *I.C.L.Q.*, 1953, p. 207, 216.

Kısaca belirtmek gerekirse esirler, zorla vatanlarına iade edilemeyecekleri gibi zorlada alıkonulamazlar.

Harp esiri, vatanına iade edilmesini istemediği takdirde zorla iade edilemez. Böyle bir durumda harp esiri, vatanına iade edilmemesine rağmen harp esiri de sayılmayacaktır. Harp esirlerinin vatanlarına iade edilmemelerini istemeleri genellikle ideolojik ve politik sebeplere dayanır. Böyle bir durumda esiri elinde tutan Devlet, bu şahsın kendi ülkesinde ikamet etmesine müsaade edebileceği gibi tarafsız bir ülkeye de yollayabilir.

Harp esirlerinin vatanlarına iadeleri için yapılan masraflar, esirleri elinde bulunduran Devlet ile esirlerin tabi oldukları Devlet arasında adil olarak bölüşülür (md. 118 /4).

Esirler vatanlarına iadeleri sırasında şahsî eşyalarını, kendilerinden makbuz karşılığı alınan para ve kıymetli eşyalarıyla, esirleri elinde bulunduran Devletin parasına çevrilmemiş olan paralarını da beraberlerinde götürmek hakkına sahiptirler (md. 119).

F. Esirlerin Ölümü

Esaret sırasında ölümle esaret kendiliğinden son bulur. Ölüm kâğıtları veya sorumlu bir subay tarafından onaylanmış listeleri en kısa zamanda Harp Esirleri İstihbarat Bürosuna bildirilir. Bu belgelerde ölünün kimliği, ölüm sebebi, ölüm tarihi, defin yeri gibi hususlar belirtilir (md. 120 /2).

Esirler, imkân olduğu takdirde dinlerinin gerektirdiği dinî merasimle gömülürler (md. 120 /4). Cesetler ancak sıhî sebeplerle veya esirin vasiyeti üzerine yakılabilir (md. 120 /5).

Harp esirlerinin vasiyetnamelerinin muteber olabilmesi, memleketlerinde yürürlükte olan kanunların aradığı şekil ve şartlara uygun olmasıyla mümkündür. Vasiyetnameler, esirin talebi üzerine veya ölümünden sonra temsilci Devlete gönderilir. Ayrıca vasiyetnamenin onaylanmış bir sureti de tarafsız bir ülkedeki Harp Esirleri Merkez İstihbarat Ajansına yollanır (md. 120 /1).

V. Sonuç

Kimlerin harp esiri sayılacağı, harp esirlerine ne gibi muamele yapılacağı tarih içinde devamlı olarak gelişerek bugünkü şeklini almıştır. 1949 Cenevre Sözleşmesi 1929 Cenevre Sözleşmesinin boşluklarını doldurmuş ve harp esirleri hakkında mükemmel denebilecek kadar iyi hükümler kabul

etmiştir. Ancak şu hususu belirtmekte yarar vardır ki, 1949 Cenevre Sözleşmesinin eksik ve kusurlu noktaları da mevcuttur.

1949 Cenevre Sözleşmesi hükümleri âkit Devletler arasında ilân edilmiş harp veya milletlerarası nitelikte olmasa bile her türlü silâhlı çatışmaya uygulanacaktır. İhtilâfa dahil olan fakat Sözleşmeye taraf olmayan bir Devlet harp sırasında Cenevre Sözleşmesi hükümlerini kabul eder ve uygularsa, Sözleşmeye taraf olan Devletler de bu Devlete karşı Sözleşme hükümleriyle bağlı olacaklardır. (md. 2).

1949 Cenevre Sözleşmesi harp esirlerine insanca muamele yapılmasını öngörmekle harbin feci etkilerini azaltmağa çalışmıştır. Harp esirliği bir ceza, misilleme veya zararla mukabele değildir. Harpte esir almanın amacı, hem bu şahısların tekrar kendi silâhlı kuvvetlerine katılarak çarpışmalarını önlemek hem de karşı tarafın savaş gücünü insan bakımından zayıflatmaktır.

Sözleşmeye taraf olan Devletler Sözleşmeyi feshetme hakkına sahiptirler. Barış zamanında fesih, fesih ihbarının yapılmasından bir yıl sonra muteber olur. Ancak silâhlı çatışmaya dahil olan bir taraf Sözleşmeyi feshetmek isterse, barış andlaşması imzalanmadan fesih muteber sayılmayacaktır (md. 142). Harp sırasında fesih için kabul edilmiş olan bu katı kuralın nedeni tarafların Sözleşmeyi harp sırasında uygulama yükümlülüğünden kurtulmalarını önlemektir.

1949 Cenevre Sözleşmesinin hükümlerinin ihlâli bir harp suçudur. Bu suçları işleyenlerin er geç cezalandırılmaları tabiidir. 1949 Cenevre Sözleşmesi harp suçlarını milletlerarası bir suç olarak kabul etmekte ve Sözleşmeyi ağır surette ihlâl eden suçları işleyenleri veya işlenmesini emredenleri yargılama hakkını, Sözleşmeye taraf bütün Devletlere tanımaktadır. Bu durumda harp suçlularına uygulanacak ceza ise, her Devletin ceza kanununa göre değişecektir.

Geçmişte olduğu gibi bugün de harp hukuku kaideleri ihlâl edilmekte, harp esirlerine Sözleşmenin öngördüğü hükümler tam anlamıyla uygulanmamakta ve Sözleşme ihlâl edilmektedir. Bu ihlâllerin çoğuda cezasız kalmaktadır. Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki, bugüne kadar gösterilmiş olan çabalar da boşa gitmiş değildir. Harpten sonra harp suçlularının yargılanarak cezalandırılması, harp hukuku kurallarının ihlâlini azaltmakta ve Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin daha iyi uygulanması olanağını yaratmaktadır.